

Kálváriás idők jó szellemei

Aniszi Kálmán: *Csillagösvényeken. Életutak a változó időben*

Székelly Ház Alapítvány, 2015

Mint őszi köd a mezőkre, úgy telepedett közgondolkodásunkra Németh László jóslata: A magyar irodalmat lassan magyar nyelvű irodalom váltja fel.

Az őszi köd ikertestvére az ökörnyal. Az sem a derű forrása. Többen fogalmazták, aztán Esterházy Péter véglegesítette a magyar betűvetők obsitos levelét: az írónak nem népben-nemzetben, hanem alanyban és állítmányban kell gondolkodnia.

Még szerencse, hogy ezek a sztereotípiák lassan elhalványulnak, kiüresednek, vagy nem fődik a teljes magyar irodalmat. Éppen Németh László kortársai emelték magasra Erdélyben a letörött zászlót Trianon után, emblematikus alakok szólaltak meg a magyar nemzet, a magyar nép nevében: Áprily Lajos, Reményik Sándor, Tompa László, Tamási Áron, Nyirő József, Bánffy Miklós, Kós Károly. És sokan mások.

Akkor töltődött fel az erdélyi irodalom új energiákkal, amikor úgy tűnt, népet, hazát, irodalmat, művészetet, mindent maga alá temetett az első világháború. A csak azért is imperatívusza volt ez, a súly alatt a pálma parancsszava, minél erősebb volt a fojtás és a nyomás, annál keményebb nemesfém ötvözetek keletkeztek. És úgy látszik, nemcsak az első, a hőskorszakra érvényes ez az igazság, Erdélyben az energiaáramlás még a század- és ezredforduló után is kitapintható, érzékelhető valóság.

Aniszi Kálmán interjúkötetében az egyik legmarkánsabb alanyával, Cseres Tiborral görgeti a sziszifuszi sziklát. Márait kommentálják, Cseres az eszményképeit emlegeti, Illyés Gyulát, Veres Pétert, Tamási Áront, Teleki Pált, olyan művészeket és gondolkodókat, akik súlyos válságok idején vállalták a magyar sorsot. Érthető, hogy

elkötelezett írástudókra pillant föl, hisz Gyergyóremetén született, a szülőház és a natio siculia parancsát vitte magával az anyaországba, s ott példamutatóan sáfárkodott a kincses Erdélyből hozott talentumokkal.

Ez a beszélgetés az egész kötet modellértékű írása. Az alaphelyzet nem változik az interjúkban, a különböző tájakról származó költők, írók, képzőművészek, színházi szakemberek, politikusok, publicisták, jogászok, levéltárosok, irodalomtudósok szólalnak meg, s mondják el, mi célra vannak a világon. A krédó mindenik szájából elhangzik, s egy sincs közülük, aki megtagadná a nemzeti eszményeket. Összesen huszonhárom interjúalanyt kerestett föl Aniszi Kálmán, köztük olyanokat is, akik utoljára nyilatkoztak, akiket már megjelölt a halál angyala (mint Cseres Tibort is).

Az olvasónak keresgélennie kell, mert a szerző és a kiadó a *Lexikális adatok* fejezetben nem nevezte meg a bölcsőhelyeket. Kár. Aniszi felsorolja az alkotási területeket, a teljesítményeket, villámgyors portrét rajzol, de kihagyja a szülőfalut, a szülővárost.

Pedig de jó lenne az egész Kárpát-medence képzeletbeli térképét látni olvasás közben!

Mert éppen ez a szép, a jó, az értékes ebben a könyvben. Sok, nagyon sok az erdélyi szerző, Aniszi is az (Partium), és – mintha csak a tömegvonzás törvénye érvényesülne – Transsylvania más tájak fiaiban, asszonyaiban is feltételezi-kialakítja a rokon vegyjelet, az azonos hevületet, a rajongást. Nem csak Kemény Zsigmond híres könyve miatt emlegetjük, hogy az erdélyiek – rajongók. Van egy vonás, ami alapján

azonnal felismerhető a Partium, a Szilágy-ság, a Bánság, a Mezőség, a Székelyföld embere. Egyik sem töpreng azon, hogy miképpen kell egyeztetni az alanyt az állítmánnyal, ellenkezőleg: a lobogó hazafiság, a nemes lokálpatriotizmus, a közügy szolgálata, a nemzet gondja olyan természetes állapot, olyan léthelyzet, mint a levegő, amely körülvesz mindnyájunkat. Természetesen a kiválasztottokról van szó.

Ha nemcsak végiglapozza, hanem el is mélyül az olvasó ebben a gondolatgazdag könyvben, ámulva tapasztalja, hogy az erdélyiség kisugárzó ereje olyan nagy, hogy vonzásterében átlényegülnek a magyarhoni művészek. Sinkovits Imre a legjobb példa (a 2000-ben írott képeslapja díszíti az interjúkötet hátlapját), ő kötött – az őseink vérszerződésével felérő – barátságot Sütő Andrással, az ő alakítása az *Advent a Hargitán* darabban (Agárdy Gáborral) örökre fennmaradó színháztörténeti cselekedet.

Sinkovits származása, genealógiája, pályafutása megnyugtató boldogsággal tölt el minden igaz magyart, és keresztülhúzza a nemzeti érzést eláruló, a hazafiságot kigúnyoló kufárok foncsoros üzelmeit. Habár Kispesten született, a Dunántúlon töltött gyermekkor határozta meg az életét. Ausztriában, Németújvár (Güssing) mellett, Strém faluban volt nagyapja vízimalma, itt, a Trianonban elszakított ország-részben hallja, érzi, ízleli gyermekfejjel, milyen szép és dallamos a mi nyelvünk, különösen, ha a túl gyakori e magánhangzónak három változata van: „csukott, nyitott, még nyitottabb”.

Szabad fetiszizálni a nyelvet? Szabad, de nem szükséges, mert maga a nyelv is fétis. Talizmán. Vallás. Kultusz tárgya és eszköze. Sinkovits Imrének könnyű volt azonosulni az erdélyi, főleg a székely köznyelvvél, ugyanazokat a zengő hangzókat hallotta Háromszéken, Csíkban, a Maros, a Nyárád mentén, mint Vas vármegye legnyugatibb peremvidékén.

Egy kicsit erdélyinek is éreztük őt, amíg élt, „elszékelyesedett”, mondtuk, s az Óbudai Kőrösi Csoma Sándor Gimnázi-

umban elmondott beszédének egyik paszszusa miatt nem ok nélkül: „Ezt a mostani, megcsonkított, fenyegetett sorsú Hazát kell megismernünk, felemelnünk, becsülnünk és megvédenünk – magunknak s a jövődönnek!”

Ezzel az egy mondatával lesöpörte a mondializmus, az álliberalizmus, a globalizmus, a posztmodernizmus minden hamis dogmáját.

S ha összefüggéseket, kapcsolatokat keres az olvasó Aniszi interjúkönyvében, tanácsos Sinkovits után egy rokonszenves művészpár világvallásával ismerkedni. Árkossy Toszó Ilona színművésznő és Árkossy István festőművész-grafikus Budapesten él ma, de erdélyiségük, akárcsak a templomok belső falán a freskóké, az idő múlásával értékesebb, nemesebb veretű, patinásabb lesz.

Ők a mai magyar értelmiség egyik népes táborát képviselik. Áttelepülők. A reménytelen, a kilátástalan erdélyi sors taszította ki őket az anyaországba. Senki sem hitte még a nyolcvanas évek végén sem, hogy saját súlya maga alá temeti a torz világbirodalmat és vilárendszerét.

Nem mindegy, mihez kezd a kiteleptülő önmagával, tehetségével, energiáival. Ha ott folytatja a munkáját, ahol abbahagyta, akkor az össznemzeti értékek „termelője” marad. S ha ráadásul hazajáró lélek, ha intuícióval, érzelmi hevülettel, okos logikával hídépítő lesz, ha a szétszaggatott ország-részek szellemi összeillesztésén dolgozik szóval, írással, ecsettel, ceruzával, akkor a kínzó lelkiismeret, a bűntudat enyhül. Mert nem hagyja érintetlenül a lelket az óhaza. Olyan mélyről kellett felszaggatni a gyökereket, olyan emberközösségből tépte ki magát az egyén, a család, hogy tektonikus kéregmozgások keletkeznek a lélekben.

Mindketten vallanak erről. Őszintén, kendőzetlenül, tiszta emberséggel. Árkossy Istvánnak a kincses város, a Farkas utca, a Főtér, a Mátyás szobor és az „igazságos” szülőháza személyiségformáló erők voltak. Nem a sziluettek! Nem a külső, tárgy

formák! Tartalmak épültek be szellemi mikrokozmoszába. Láthatatlan, de mély stigmák keletkeztek a lelkében. Itt, Budapesten, a magyar fővárosban is úgy emeli föl az ecsetet, hogy érzi azoknak az erdélyi szellemóriásoknak az érintését, akik koptatták a régi kollégium lépcsőit, akik végigsétáltak a Szentegyház utcán. Apáczai Csere Jánostól Kós Károlyig sorolhatók a nagyok.

Aniszi Kálmán kérdéseire a feleség, Árkossy Toszó Ilona a székely főváros, Marosvásárhely arcát és szellemét idézi meg. Ő ott született. A hatvanas években még élhető város volt, színház, Állami Székely Népi Együttes, magyar lapok, folyóiratok, tánc, zene... Nagy szerepek megformálója volt Marosvásárhelyen is és Kolozsvárott is. Nem tud, és nem is akar szabadulni a mintázott alakoktól, ő most is, budai otthonában is, festőművész férje háttérországaként is, egy kicsit Euripidész Kaszszandrája, Shakespeare Júliája, Molnár Ferenc Julikája, Örkény István Ágikája, Sütő András Antónia nővére... Így, ezzel az együttessel, ezekkel az imaginárius, mégis hús-vér alakokkal él együtt most már földi élete végezetéig. Színésznőrsors.

Az interjúköteteknek a sajátossága a mozaikszerűség. Ahány alany, annyi téma, annyi világ. Nehéz a rokonszenves művészpártól megválni, ezért hozzájuk hasonló arcot keres a könyvet lapozó olvasó.

Dehel Gábor is színész, rendező, dramaturg volt, kétezertizennégyben halt meg. Ritka emberi szerénységgel sajátos szerepet vállalt az interjúban, nem a saját életútját tekintették át, hanem Erkel Ferencét. A nagy romantikus zeneszerző születésének kétszázadik évfordulóján lelkesen ünnepelt minden igaz zenekedvelő, a laikus közönség és a szakma egyaránt, s Dehel, ennek ürügyén, Erkel-pályáivét rajzolt fel. Visszamegy a reformkorszak termékeny idejére (1840-ben a *Báthori Mária*, 1844-ben a *Himnusz* és a *Hunyadi László*), az önkényuralom korára (1861 a *Bánk bán*), és a budapesti, a kolozsvári, a külföldi előadásokat sorolja, idézi, elemzi a jelenkorig.

Egy nagy, ma is aktuális tanulságot szűr le a kiváló zenész, rendező, dramaturg: minden korban voltak izzó lelkek, akik a magyar hazát és a magyar nemzetet tarták életük tartalmának, és minden korban főlagaskodtak velük szemben külső és belső ellenségeink. A legrafináltabb érvelés ugyanaz volt két-három száz évvel ezelőben, mint most: maradi, túlhaladott, elavult, modoros a magyarság eszményeit zenében, versben, prózában megfogalmazni, új hang, új stílus kell, amely – ha kell, az óceánon túlról – behozza mindazt, ami, mint a lág, kimarja szívből, lélekből, elméből az „Isten, áldd meg a magyart” kezdetű fohász áhítatát. (Sokan javasolták már az országhimnusz lecserélését...)

Lássunk most már egy, a pedagógiában, az irodalomtudományban, a politikában járatos interjúalanyt, Cs. Gyimesi Évát!

A kérdező és a válaszon töprengő alany gondja egyaránt a megmaradás. A kolozsvári Babeş-Bolyai egyetemen tanított akkor Cs. Gyimesi Éva (élete tragikus véget ért), és az új, fiatal nemzedék fölkészítését tartotta életcéljának. Hogyan, miképpen lehet(ne) olyan karátos egyéneket állítani az erdélyi magyarság élére, akik a többségi románsággal is szót értenek, és a nemzetiségi kultúrát is felvirágoztatják.

Azért tűnik megoldhatatlannak ez a feladat, mert a politika még a forradalomnak nevezett román forrongások után is összezavarja a két népet, a román és a magyar eszmerendszerét, s felbillenti az évszázadok békés együttélésében kialakult egyensúlyt. Az 1956-os magyar forradalom után, annak romániai retorziójaként az 1959-ben megszüntetett Bolyai Egyetemet kellene visszaállítani, az garantálná, hogy a lenyakazott erdélyi magyarságnak újból kinőjön a feje.

És folyik tovább a dialógus: most már a kettős kötődés mikéntje, hogyanja a téma.

Az anyaországból igenis nyúltak ki testvérkezdek, a román hatalom ezt minden esetben revizionizmusnak nevezte, és tüzzel-vassal visszaverte. Beteges fobia a románság

nagy tömegeiben a nem létező magyar revizionizmus! Rémkép ez, az önrendelkezés legkisebb szándékában is Románia feldarabolásának veszélyét látják. Márpedig az erdélyi magyarság csak akkor egyezhet ki, akkor békélhet meg a románsággal, ha ki tudja harcolni, követelni önrendelkezését, autonómiáját, mert az a megmaradás kulcsa.

S van Cs. Gyimesi Évának még egy figyelmet felkeltő megjegyzése. Az otthonmaradás, a szülőföldhöz való ragaszkodás csak akkor igazán érték, ha minőségi az. Aktív, okos, érvelni, küzdeni tudó erdélyi magyarra van szükség, a fizikai jelenlét nem elégséges.

S ezzel már át is lépett az olvasó a politikum világába. A nagy formátumú interjúalanyok közül Tőkés László kívánczik ide, akinek élete és tettei ma már tankönyvi anyag, az újkori történelem hőse ő.

Aniszi érezte, hogy nagy követ mozgat, ezért két-három oldalnyi szöveggel készíti elő, vezet be a beszélgetést, Orbán Viktor-szöveget, Gál Éva Emese-verseket idéz, hídfőt épít, mert valóban a magyarság leg-égetőbb témái kerülnek szóba.

Először is a történelemben ismétlődő, demo-geográfiai helyzetünkől adódó veszély, a gyarmatosítás réme mered szembe velünk. Ezt tették a Habsburgok, az oszmán birodalom a középkorban, a szovjetek és a náci Németország az újkorban. És most itt van a Nyugat. Veszélyes eszközökkel telepszik rá Kelet-Európára, mindent a pénz, a profit, a börze határoz meg, s a végeredmény az ország végzetes eladósodása.

És ebben a kontinensméretű versenyben Tőkés Lászlónak mégis Erdély gondja a legégetőbb. Kié legyen Erdély? Kérdezi önmagától. Verbálisan végtelenül egyszerű a válasz, Erdély legyen az erdélyieké, csakhogy a valóságban, a politika elaknásított mezején lehetetlen érvényre juttatni a józan ész egyszerű logikáját. Tőkés László, az európai parlamenti képviselő nem sok reményt lát a nemzetiségek gondjainak kontinensméretű rendezé-

sében. Saját, önszervező erőnkben eredménykedhetünk – mondja, s ebben az igyekezetünkben modell értékű az 1943-as szárszói konferencia. Oda kell visszatérni, onnan kell folytatni a nemzetépítő munkát.

Aztán...

Aniszi kitalált egy új műfajt, a mon-táztst. Szócs Gézával már nem készít inter-jút, hanem intarziásan szerkeszt egybe egymástól időben, stílusban, tematikában távol álló szövegeket. A viharos életű for-radalmár, költő, politikus, publicista nagy kihívás annak, aki nyomába lép, követni akarja a vargabetűket (illegálitás, szamiz-dat-szerkesztés Romániában, nyugati emigráció, hazatérés, magyarországi poli-tikai karrier stb.), van is olyan érzése az olvasónak, hogy összecsapnak a hullá-mok a feje fölött. Monográfia-téma, csak több éves kutatással lehetne feldolgozni a sokrétű életművet. Megérné, különösen akkor, ha bevonná szemhatárába a mo-nográfus a szépirodalom különböző, iz-galmas, új műfajaiban megvalósuló Szócs Gézát. Mekkora kihívás lenne a *Passió*, a *Limpopó*, a *Beszéd a palackból*, a *Nyestbe-széd*...!

Aniszi Kálmán a politikus Szócs Gézá-val viaskodott, ezért az *Amikor fordul az ezred. Beszélgetőkönyv és dokumentumgyűjteményből* idézett bőven (társszerző Farkas Wellmann Endre).

Ehhez hasonlóan, párbeszéd nélkül, kommentáló szakszöveggel „állt szóba” Aniszi a kiváló irodalomtörténésszel, Dá-vid Gyulával, Kristófi János nagyváradi, György János némethonban élő és Dara-bán János kárpátaljai képzőművészekkel. Elfogadható a módszer, de megtöri a kötet szerkezeti egységét.

*

Képtelenség és felesleges itt az egész könyv pásztázása, böngészése, impulzus-nak elegendő a fenti vázlat. A kérdező és a válaszoló féllel önként vállalt meditáció után Aniszi Kálmán kérdő mondatai kényszerítenek további töprengésre:

„Utazunk a változó időben. De jó irányba tartunk-e? A kiteljesülés, a humánium felé visznek-e a jobbító szándékú küzdelmek? A főként magasodó Kimérával való muszáj-herkulesi viaskodásokban meg tudjuk-e őrizni emberi méltóságunkat, vagy óhatatlanul egy arctalan egyenvilág rabszolgasorsa vár reánk?”

Félős, hogy tüzes betűkkel jelennek meg a válaszok a falon: *Mene, Tekel...*

A grafikai kivitelezés is szót érdemel, Árkossy István munkája: ízléses, kozmoszt imitáló címlap, nagyszerű rajzok.

A cím a *Székely himnusz* kulcsszava. *Csilagösvényen.*

Hegedűs Imre János

Molnár Dénes: Sebesvár (Erdélyi várak mappja, fametszet)

HEGEDŰS IMRE JÁNOS (1941) Székelyhidegkúton született író, irodalomtörténész. Benedek Elek monográfiája. 1984-ben Ausztriába emigrált. Munkatársa volt a *Bécsi Naplónak*, tudósítója a Szabad Európa Rádiónak.